

OLAVI K. FÄLT

Globalisaatio, verkottuminen ja historiantutkimus

Mitkä tekijät ja millä tavoin ovat vaikuttaneet globalisaatioon, on tärkeä kysymys, koska vain analysoimalla tätä prosessia on mahdollista hallita sitä myös tulevaisuudessa. Professori Olavi K. Fältin mielestä historiantutkimus on tärkeässä roolissa globalisaatiokeskustelussa.

■ Globalisaatio tai globaalistuminen tai maapalloistuminen, on termi, jota tänä päivänä käytetään yhä enemmän mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Useasti sillä on tarkoitettu vain maailmankaupan vapautumista ja siitä johtuneita ilmiöitä. Silloin käsite on ajallisesti liitetty lähinnä tarkoittamaan kylmän sodan jälkeistä, 1990-luvun alusta alkanutta aikaa. Tämän määritelmän ongelmana on kuitenkin sen kapeus. Globalisaatio käsitteenä tulee ymmärtää huomattavasti laajemmin. Itse olen eri yhteyksissä tarkastelllessani maailmanhistorian periodisointia, globalisaatiota ja globaalihistoriaa määritellyt sen *maailmanlaajuisen keskinäisen riippuvuuden lisääntymiseksi*, jolloin se sisältää ilmiöiden koko kirjon niin politiikan, kulttuurin kuin taloudenkin alalta.¹

Globalisaatio on nähtävä prosessina, jonka alkupistettä ei voi selkeästi määrittellä mutta jonka etenemistä ja siihen vaikutta-

neita tekijöitä voidaan tutkia.² Yksi merkittävä käännekohta globalisaatioissa oli eurooppalaisen ekspansioon vähittäinen alkaminen 1400–1500-lukujen taitteessa. Se johti lopulta eurooppalaiseen hegemoniaan maailmassa 1800-luvulla, joka puolestaan entisestäään kiihdytti globalisaatiota siinä määrin, että toisen maailmansodan jälkeistä aikaa voidaan kutsua globaaliksi kaudeksi maailman historiassa.³

Minkälaisia kysymyksiä voidaan historiasa esittää tutkittaessa globalisaatiota? Yksi keskeinen tutkimuksen kohde on globalisaation juuret ja edellytykset. Tutkittaessa esimerkiksi varhaisia kauppayhteyksiä löydämme malleja ja vertailukohteita nykypäivän vastaaville ilmiöille. Puitteet ovat toki erilaiset, mutta inhimillinen kokemus, perustarpeet ja tavoitteet muuttuvat hyvin hitaasti.

Myös globalisaation edellytykset on todella iso kysymys. Edellytykset voivat olla esimerkiksi teknisiä, liikenteellisiä, taloudellisesta järjestelmästä tai ympäristöstä johtuvia, joten hyvin monia aikaisemmin perusteellisestikin tutkittuja kysymyksiä on syytä tutkia uudelleen uudesta näkökulmasta. Erittäin mielenkiintoinen tapa lähestyä globalisaatiota on ottaa lähtökohdaksi jotkut universaalit, kulttuurien erilaisuudesta riippumattomat ilmiöt ja lähteä vertailemaan niitä, millaisia ne ovat eri tasoilla kuten kulttuurin, valtion tai erityisen alueen piirissä. Voidaan esimerkiksi kysyä, kuinka paljon ne poikkeavat toisistaan, onko niissä paljon yhtäläisyyksiä ja miksi sekä mistä vaikutteet ovat peräisin. Tällaisia kysymyksiä voivat olla esimerkiksi perhe, lapsuus, ruoka ja järjestysvalta.

Globalisaatio on erityisesti leviämisen historiaa ja silloin keskeinen tutkimuksen ongelma on selvittää yksittäisten ilmiöiden leviämistä, miten ne on otettu vastaan eri alueilla ja eri kulttuureissa. Hyvä esimerkki on tapojen ja arvojen leviämisen tutkiminen. Voimme tarkastella globaalisti, ovatko jotkut arvot tai tavat olleet omaksuttavimpia kuin toiset ja jotkut käytännöt hyväksyttävimpä kuin toiset. Leviämisen historian tutkimuksen kohteina ovat asioiden omaksuminen, vastustaminen, sulattaminen, mukautuminen ja muuttuminen; ja analyysinä käytetään useimmiten vertailua.

Kuten edellisistä lähestymistavoista ilmenee, tutkittaessa globalisaatiota yksi keskeinen tutkimuksen alue on kulttuurien kohtaaminen yleisesti ja erityisesti silloin, kun kysymyksessä ovat ilmiöt, jotka tämän hetken näkökulmasta ovat selkeitä globalisaation merkkejä. Tämä tutkimuksen alue on noussut monessa mielessä yhä keskeisemmäksi, kun on päästy ainakin osittain irti aikaisemmasta eurosentrisyydestä ja sen myötä on ymmärretty entistä selvemmin globaalisten suhteiden moninaisuus.

Kulttuurit ovat jatkuvassa muutoksessa, yhteisöt määrittelevät itsensä suhteessa toisiin yhteisöihin. Keskinäinen riippuvuus lisääntyy. Ymmärtääksemme itseämme tarvitsemme toisen kulttuurin kuvan, josta voimme nähdä itsemme peilikuvana. Yksittäisillä kulttuureilla ei ole selkeitä rajoja eikä tiukkaa identiteettiä. Kulttuurien kohtaaminen on ymmärrettävä jatkuvaksi luovuuden prosessiksi, dialogiksi, jossa vaikutus tapahtuu molempiin suuntiin. Siinä mielessä ei ole kysymys voittajista tai häviäjistä, imperialistisesta hegemoniasta tai alistussuhteesta, aggressiosta tai vastustamisesta. On sanottu aivan syystä, että tässä on kysymys sulautumisen, muutoksen ja uudelleen luomisen jatkuvasta prosessista, joka on yhtä tärkeä kulttuureille kuin solujen jakautuminen on elämälle. Jopa konfliktit voivat olla eräissä tapauksissa osa luovaa prosessia.

Kulttuurien kohtaaminen on ymmärrettävä hyvin laajasti. Sitä voidaan tarkastella esimerkiksi kulttuurisen vuorovaikutuksen historian, tieteen, teknologian ja aatteiden historian, ympäristöhistorian, kauppareittien

ja pääomavirtojen historian, imperialististen valloitusten historian, ylipäättänsä kansainvälisten suhteiden historian, kulkutautien historian tai vaikkapa median historian alueella. Globalisaation historian tutkiminen ei siis sulje pois mitään historian alaa.

Millä tavoin globalisaation tutkiminen historiassa voisi auttaa meitä nykypäivän kulttuurien välisten ristiriitojen ymmärtämisessä? Ensinnäkin voimme saada kulttuurien välistä vuorovaikutusta tutkimalla paremman lähtökohdan kulttuurien maailmankuvan analysoimiseksi. Toiseksi saatamme löytää menneisyydestä vastaaventyypisiä ristiriitoja. Jo antiikin Kreikassa todettiin, historia opettaa. Esimerkiksi Rooman keisarikunnan historia tarjoaa hyvän vertailuesimerkin laajasta alueellisesta keskinäisen riippuvuuden lisääntymisestä ja siihen liittyneistä ristiriidoista. Kolmanneksi varsin mielenkiintoista on myös analysoida, miten eri tavoin eri kulttuureissa ja valtioissa ymmärretään aina sen hetkinen todellisuus, etenkin erilaisten kriisien yhteydessä. Globalisaatio, keskinäinen riippuvuus lisääntyy, mutta maailma koetaan eri puolilla hyvin eri tavoin, mikä synnyttää väistämättä uusia ristiriitoja. Näiden eri todellisuuksien analysointi median avulla saattaisi omalta osaltaan avata tien ristiriitojen ymmärtämiseksi.

Lehdistö globalisaation ilmentäjänä

Seuraavaksi esittelen kaksi käytännön esimerkkiä omista tutkimuksistani, joissa olen pyrkinyt selvittämään globaalisaa-tiossa on ollut tiedotusvälineet, jotka toiminnallaan ovat jatkuvasti ”pienentäneet” maailmaa. Ensimmäisessä tapauksessa keskityin esimerkkien avulla pohtimaan yhtä keskeistä tiedotusvälinettä, lehdistöä globalisaation ilmentäjänä 1850-luvulta, Euroopan

1. Artikkelini perustuu Olavi K. Fältin XXI Yleisen historian valtakunnallisella tutkijakurssilla Helsingin yliopistossa 23.11.2002 pitämään esitelmään.

2. Ks. Bruce Mazlish ja Ralph Buultjens (toim.) (1993) *Conceptualizing Global History. Global History*, Boulder: Westview Press.

3. Ks. Olavi K. Fält (1978) 'Maailmanhistorian periodisointi', *Faravid. Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen vuosikirja II*, toim. Juhani Kostet, Kuusamo, 5–20.

hegemonian suuruuden ajan alkuvaiheesta tähän päivään, 1990-luvulle ja pyrin samalla testaamaan toisissa yhteyksissä koeteltujen metodien soveltuvuutta tällaiseen tutkimukseen.⁴ Lehdistö on ollut perinteisesti monella tavoin kiitollinen lähdemateriaali historian tutkimukselle niin mielipiteiden kuin lehdistön välittämän kuvan tutkimisesta alkaen.

Lähtökohtanani oli kulttuurien välisen vuorovaikutuksen problematiikka, joka on globalisaation yksi kaikkein keskeisimmistä kysymyksistä. Siinä lehdistöllä on ollut merkittävä rooli viimeisen kahden vuosikymmenen aikana. Olin aikaisemmin tutkinut tätä ongelmaa kulttuurien ja maiden keskinäisten kuvien avulla, mutta en ole liittänyt niitä globalisoitumiseen.⁵ Lehdistön globalisoitumisen ilmentymisen analysoinnin perustaksi otin soveltaen Akira Iriyen esittämät lähestymistavat kuvien analysoimiseksi: maailmanpolitiikka, kosmopolitismi eli unversaalit arvot kulttuurien välisissä suhteissa, nationalismi, partikularismi eli ryhmän tai yksilön omat edut ja provinsialismi eli välipitämättömyys tai tietämättömyys.⁶ Pidän tätä luokitusta käyttökelpoisena lähtökohdaksi myös tutkittaessa lehdistön välittämää globalisaatiota. Luokat edustavat varsin hyvin niitä erilaisia tarkastelutapoja, jotka lehdistä ilmenevät niiden kirjoittaessa kulttuurien ja kansojen vuorovaikutuksesta. Halusin kuitenkin lisätä tähän luokitukseen vielä regionalismin, paikallispatiotismin, vaikka se voidaan myös sisällyttää partikularismiin, sekä taloudellisen, poliittisen ja kulttuurillisen imperialismin. Ne ovat tänä päivänä niin tärkeitä näkökohtia keskusteltaessa globalisaatiosta, että on syytä nostaa ne omiksi luokikseen.

Tarkastelin esimerkinomaisesti Japanikuvaa 1850- ja 1870-luvulla, sitten 1900-luvun ensimmäisinä vuosina, sen jälkeen 1930- ja lopuksi 1990-luvulla pääosin suomalaisissa lehdissä lukuun ottamatta 1870-lukua, jolloin käytin joitakin Japanissa ilmestyneitä länsimaalaisten omistuksessa olleita lehtiä. Edellä mainittua luokitusta hyväksikäyttäen analysoin kuvaa ja sen kautta lehtiä globalisoitumisen välittäjinä. On sanottu, että tämän päivän maailmassa

sisäinen globalisoituminen on ollut hitaampaa kuin ulkoinen ja että sisäisen globalisoitumisen eli tapahtuneen globaalistumisen sisäistämisen esteitä ovat muun muassa etninen, nationalistinen ja uskonnollinen fanatismi.⁷ Sen pohjalta otin lähtökohdaksi teorian, että maailmanpolitiikka-, kosmopolitismi- ja osittain myös imperialismi-luokkaan kuuluvat kuvat pääosin ilmentävät globalisaatiota eli maailmanlaajuisen riippuvuuden lisääntymistä ja puolestaan nationalismi-, partikularismi-, regionalismi- ja provinsialismi-luokkaan kuuluvat eivät. Maailmanpolitiikka-näkökulmassa asioita tarkastellaan koko maailman tai maanosan perspektiivistä. Myös kosmopolitismiin liittyvä kulttuurien ja kansojen tasavertaisuus merkitsee keskinäisen riippuvuuden tunnistamista ainakin epäsuorasti. Imperialismissakin on kysymys riippuvuudesta ja sen lisääntymisestä, tosin imperialistisesta näkökulmasta.

Tutkimuksen perusteella tein seuraavia johtopäätöksiä. Ensinnäkin käytetyt näkökulmat vaikuttivat toimivilta, vaikka kirjoitukset eivät jakaantuneetkaan kaikkiin luokkiin. Toiseksi pääosin koko pitkän ajanjakson aikana kaikissa Japania koskeneissa kommentteissa globalisoitumiseen viitanneet painotukset olivat jollakin tavoin esillä. Alussa 1850-luvulla globalisoituminen tarkoitti Eurooppa-keskeistä kulttuuri-imperialismia, jossa oli myös mukana kosmopolitistia, japanilaisen kulttuurin omaa arvoa korostaneita piirteitä. Se saattoi johtua esimerkiksi valistuksen ja romantiikan etäisiä kulttuureja ihannoineesta vaikutuksesta. Puolestaan 1870-luku edusti puhtaimmin Eurooppa-keskeiseen kulttuuri-imperialismiin liittynyttä globalisoitumista, vaikka silloinkin oli mukana kosmopolitistisia aineksia. 1900-luvun alun sortokauden Suomessa olivat näkyvissä hyvin vahvasti nationalistiset painotukset, jolloin globalisoituminen oli esillä lähinnä nationalistisia intressejä tukemassa. Myös 1930-luvulla globalisoituminen palveli nationalistisia tavoitteita haettaessa tukea Suomen turvallisuudelle Neuvostoliittoa vastaan. Viimeisessä esimerkissä 1990-luvun lopulla lehtien tarkastelutapa oli maailmanpoliittinen eli niiden

välittämä globalisoituminen eli keskinäisen riippuvuuden lisääntyminen oli ”puhdasta”, koska siihen ei liittynyt enää mitään muita ilmiöitä. Näinkin harvojen esimerkkien avulla tein alustavan ja varovaisen johtopäätöksen, että lehdistön globalisoitumista välittäväksi tulkitun kirjoittelun luonne heijasti todennäköisesti globalisaation yleistä kehitystä kyseisenä aikana.

Toisessa esimerkissä tarkastelin globalisaatiota Japanissa toisen maailmansodan jälkeen ja sen vaikutusta kansalliseen kulttuuriin.⁸ Lähestyin sitä analysoimalla japanilaisen lehdistön välittämää keisarikuvaa. Ilmenikö siinä ja millä tavoin globalisaation ja kansallisen kulttuurin välinen mahdollinen ristiriita? Keisarikuvan perusteella tein koko kulttuuria koskevia varovaisia johtopäätöksiä.

Tutkin, heijastuivatko amerikkalaisten miehitysviranomaisten toisen maailmansodan jälkeen keisari-instituution demokratisoimiseksi alulle panemat läntiset näkemykset japanilaisen lehdistön välittämästä keisarikuvasta määrättyinä kansallisina merkkipäivinä. Samoin tarkastelin, miten japanilainen perinne siinä mahdollisesti säilyi. Eli globalisaatiota konkreettisesti tässä tapauksessa edustivat paineet keisariuden ja sen kautta keisarikuvan demokratisoimiseksi. On huomioitava, että keisarin julkikuva on pääosin virallisesti luotu. Koska keisarius on niin keskeinen instituutio, tulkitsin sen kautta koko japanilaista yhteiskuntaa. Säilyikö kansallinen kulttuuri ja miten japanilaisessa yhteiskunnassa globalisaation paineissa aina keisari Shōwan (Hirohiton) kuolemaan vuoteen 1989 asti? Lähtökohtana oli keisarin sodanjälkeisen muodollisen aseman perusta eli vuoden 1947 uusi perustuslaki, jonka mukaan keisarista tuli vaila poliittista valtaa oleva valtion symboli ja kansan yhtenäisyyden symboli. Hänen toiminnastaan päättää ja on viimekädessä vastuussa hallitus.

Totesin tutkimuksen alkupuolella, että 1970-luvulle asti keisarikuvassa keskeistä oli yhdistynyt kungfutselais-demokraattinen malli, eli malli, jossa perinne ja demokratisoitumispyrkimykset yhdistyivät. Kuitenkin tultaessa 1980-luvulle kaikki tutkimukses-

sa mukana olleet viisi sanomalehteä kritisoivat valtiovallan julkista tukea aikaisemmin miehitysviranomaisten kieltämän ja uudella nimellä juhlapäiväksi palautetun kansallisen perustamisen muistopäivän vietolle (11.2.). Se näytti viittaavan siihen, että keisariutta käytettiin uusnationalismiksi kutsutun ilmiön tukemiseen. Uusnationalismi, jonka perusainekset olivat syvällä perinteessä, näytti siten järkyttävän sitä harmonista kuvaa, mikä keisarista oli aikaisemmin luotu. Sodanjälkeinen kungfutselais-demokraattinen malli, jossa globalisaatio näytti olevan tasapainossa perinteen kanssa, oli ainakin osittain hajoamassa sekä uusnationalismin että myös kansainvälisyyttä korostaneiden piirteiden paineessa. 1970-luvun alussa Japanin taloudellisen suurvalta-aseman myötä keisarikuva oli saanut myös vahvan kansainvälisen painotuksen, joka vahvisti globalisoitumistulkintaa Japanin kehityksessä.

Keisarikuvasta oli 1980-luvulle tultaessa muovautunut todella monitasoinen. Kuitenkin, kun sitä tarkemmin analysoidaan, niin kaikilta osin se näytti lopulta palvelevan hallituksen poliittisia päämääriä. Vaikka kuvassa näkyi pinnallisesti ristiriita globalisaation ja nationalismin välillä, todellisudessa ne olivat oikeastaan saman asian eri puolia. Niillä haettiin sekä sisäpoliittista että ulkopoliittista hyväksyntää harjoitetulle politiikalle ja tavoitteille, mitkä hallitus oli asettanut. Kuva, jossa oli mukana kungfutselaisia ja liberaalidemokraattisia piirteitä, palveli ennen muuta sisäpoliittisia tavoittei-

4. Olavi K. Fält (2000) 'Lehdistö globaalistumisen välittäjänä 1850-luvulta 1990-luvulle', *Faravid. Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen vuosikirja XXIV*, toim. Anu Peltoniemi, Jyväskylä, 141–153.

5. Olavi K. Fält (1982) *Eksotismista realismiin. Perinteen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa*. *Studia Historica Septentrionalia* 5, Oulu: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.

6. Akira Iriye (1975) 'Introduction. Mutual Images', *Essays in American-Japanese Relations*, toim. Akira Iriye, Harvard Studies in American-East Asian Relations 7, Cambridge, Massachusetts, 17–21.

7. Manfred Kossak (1993) 'From Universal History to Global History', *Conceptualizing Global History*, toim. Bruce Mazlish ja Ralph Buultjens, Global History, Boulder: Westview Press, 96–104.

8. Olavi K. Fält *Emperor Shōwa as the National Symbol in a Globalizing World* (käskirjoitus).

ta. Puolestaan ulkopoliittikkaa palveli globaalisaatiota heijastellut keisarin toistuvasti julkisuudessa ilmaisema huoli kansainvälisestä rauhasta. Nationalismi tai uusnationalismi keisarikuvassa palveli sekä sisä- että ulkopoliittisia tavoitteita. Keisarin roolin näkyvyyden lisääntyminen ulkopoliittisissa kysymyksissä ja valtiovallan virallisena edustajana liittyi niin nationalistisiin kuin globaalisiin tavoitteisiin. Nationalistisia piirejä viehätti keisarin näkyvä ulkopoliittinen rooli, kun taas ulkomaailmalle keisari viestitti Japanin rauhantahtoisuutta ja syvää huolta maailman rauhasta. Toisin sanoen kummatkin japanilaisen yhteiskunnan vahvat trendit, nationalismi ja globalisaatio, näyttivät palvelevan keisarikuvassa toisiansa varsin hyvin.

Tämä ajatus konkretisoitui erinomaisesti 1980-luvun puolivälissä, kun silloisen pääministerin Nakasone Yasuhiron tarkoituksena oli syrjäyttää aikaisempi 1950-luvulta peräisin ollut ns. ”Yoshida oppi”, joka oli painottanut maan taloudellisen hyvinvoinnin lisäämistä. Nakasonen uuden linjan mukaan tavoitteena oli yhdistää visiot Japanista globaalina johtajana ja kansainvälisenä valtiona uuden liberalistisen nationalismin kanssa. Jos keisarikuvaa tulkitaan, niin hyvin pitkälle se edusti oikeastaan juuri tuota tavoitetta. Sen kautta kuvan monikeroksisuus ja näennäinen ristiriitaisuuskin tuli selitetyksi.

Japanin tapauksessa näyttää siltä, että vanha japanilaiselle kulttuurille ominainen perinne jatkuu edelleen, eli pyritään sulattamaan ulkoisia vaikutteita aikaisempaan traditioon. Tietenkin keisarius on niin vahva ja perinteinen instituutio Japanissa, että se lähes viimeisenä voisi kertoa jostain radikaalista muutoksesta. Joka tapauksessa Japanin esimerkki osoittaa, että globalisaatio ei väistämättä horjuta kansallista kulttuuria. Päinvastoin globalisaatiota voidaan pyrkiä hyödyntämään kansallisen kulttuurin sisäisessä vahvistamisessa ja myönteisen ulkoisen kuvan luomisessa.

Verkostojen teoria ja historia

Globalisaation tutkimista historiassa voidaan syventää myös lainaamalla muiden tieteen-

alojen teorioita. Kuten olen todennut, mielestäni globalisaatio merkitsee kaikkinaista keskinäisen riippuvuuden lisääntymisestä ja sen myötä siirtymistä kohti entistä pienempää maailmaa. Olen päätenyt tulkitsemaan keskinäisen riippuvuuden lisääntymisen verkottumiseksi eli mitä enemmän keskinäinen riippuvuus lisääntyy sitä verkottuneemmasta maailmasta on kyse. Verkkoja on tietenkin hyvin monenlaisia. Ryhdyttyäni pohtimaan verkottumista perusteellisemmin käytännön historian tutkimuksen näkökulmasta vastaan tuli sattumalta suomeksi ilmestynyt Albert-László Barabásin *Linkit. Verkostojen uusi teoria* -niminen teos. *Hel-singin Sanomien* tiedesivuilla veikkailtiin tälle unkarilaissyntyiselle tutkijalle tulevaisuudessa jopa Nobelin palkintoa.⁹

Verkostojen uuden teorian perusajatus on, että olemme kaikki kytkeytyneet¹⁰ ja että yksinkertaiset luonnonlait hallitsevat ympärillä olevien monimutkaisten verkkojen rakennetta,¹¹ oli sitten kysymyksessä vaikkapa internet, Hollywoodin elokuvatehtien verkosto, solujen sisäiset kemialliset reaktiot, syövän synty, AIDSin kaltaiset epidemiat tai liike-elämä. Teorian mukaan verkostojen rakenne ei ole satunnainen, vaan muutama solmu kerää valtavasti linkkejä eli yhteyksiä toisiin solmuihin. Ne ovat napoja ja ne hallitsevat verkon rakennetta. Barabásin mukaan esimerkiksi solut ovat oikeastaan pieniä maailmoja, joilla on sama topologia kuin monilla ei-biologisilla edellä mainituilla verkostoilla. Hänen mukaansa tuntuu siltä, että elämän arkkitehti osaa suunnitella vain niitä.¹² Rohkeasti hän toteaa, että verkostojen valmistautuu valloittamaan kaikki ihmisen toiminnot ja useimmat ihmisen ajattelun alueet.¹³

Näen globalisaation siis tarkoittavan käytännössä verkottumista, minkä vuoksi periaatteessa siihen kuin mihin tahansa ihmisten toimintaan voitaisiin edellä mainitun perusteella soveltaa samaa verkostojen uutta teoriaa! Ainakin yleisellä tasolla se toimii mielestäni hyvin. Ajatellenpa vaikkapa suurvaltajärjestelmiä tai kauppaverkkoja eri aikakausina. Teorian mukaan solmut kilpailevat aina kytkennöistä, koska linkit tarkoittavat selviytymistä kytkeytyneessä

maailmassa. Jos solmujen tilalle laitetaan vaikkapa 1800-luvun lopun suurvallat, niin eikö juuri tästä ole todellakin kysymys. Teorian mukaan verkostot ovat kilpailtuja järjestelmiä, jossa solmut taistelevat kiivaasti linkeistä.¹⁴

Malli toimii edellä mainituissa niin biologisissa kuin ei-biologisissa verkostoissa. Tämän uuden 1990-luvun loppupuolen verkostotutkimuksen lähtökohta ei ole suinkaan ollut biologinen tutkimus vaan internetin tutkimus, jossa määrätty matemaattiset lainalaisuudet havaittiin ja joita sitten kokeiltiin muihinkin verkostoihin ja todettiin, kuinka ne ovat yhtäpitäviä kaikkialla. Kun ajatellaan esimerkiksi nykyistä suurvaltatilannetta, siihen on sovittavissa verkostoteoriaa tukeva ns. Bosen-Einsteinin kondensaattina tunnettu ilmiö. Tärkeintä tässä yhteydessä on siitä seuraava johtopäätös eli se, että verkostoissa voi olla tapauksia, joissa jollakin voittajalla on mahdollisuus vieä lähes kaikki.¹⁵

Pääosa verkostoista on ns. suuntaamattomia eli sellaisia, joissa pääsee kulkemaan molempiin suuntiin, esimerkiksi sosiaalinen vuorovaikutus. Jotkut ovat taas suunnattuja, kuten www-verkko, jossa on suunnatut linkit eli sellaiset linkit, joita pitkin pääsee kulkemaan vain yhteen suuntaan. Suunnatuissa verkostoissa voidaan erottaa neljä eri ”mannerta”. Keskeisessä ytimessä eli ydinmantereessa jokaiseen solmuun pääsee kaikista muista solmuista. Sisään-mantereen solmut ovat järjestäytyneet niin, että linkkejä seuraamalla päästään keskeiseen ytimeen, mutta ytimestä lähtemällä ei päästä palaamaan sisään-mantereeseen. Puolestaan ulos-mantereen solmuista päästään ytimestä pois, mutta kun sinne on päästy, mitkään linkit eivät vie takaisin ytimeen. Suunnatulle verkolle on edelleen ominaista, että putket kytkevät sisään- ja ulos-mantereen suoraan toisiinsa. Lisäksi jotkut solmut muodostavat lonkeroita, jotka kytkeytyvät vain sisään- ja ulos-mantereisiin. Muutamat solmut muodostavat taas vain eristettyjä saaria, joihin ei päästä verkon muista solmuista.¹⁶

Suuntaamattomia verkkoja voidaan globalisaation näkökulmasta tulkita tilaksi, jossa globalisaatio on joltakin osin, esimerkiksi

maailmantalouden näkökulmasta täydellinen eli kaikki taloudet ovat verkottuneet toisiinsa vuorovaikutteisesti. Suunnattu verkko puolestaan kuvaa kehityksessä olevaa globalisaatiota eli tässä esimerkissä tilannetta, jossa maailmantalous ei ole vielä täydellisesti verkottunut. Toisin sanoen ydinosa on täydellisesti verkottunut, kun taas osa sen ulkopuolisesta maailmasta liittyy ytimeen esimerkiksi raaka-ainelähteenä ja osa taas vain markkina-alueena. Sen lisäksi on vielä alueita, joilla ei ole minkäänlaista yhteyttä ytimeen. Tällainen tilanne vallitsi esimerkiksi mannerten tasolla kansainvälisessä kaupassa ennen vuotta 1571. Tuolloin perustettiin Manila, joka yhdisti Amerikan ja Aasian mantereet kaupallisesti. Sen jälkeen voidaan puhua todellisesta maailmankaupasta, kun kaikki suuret mantereet ovat kuuluneet samaan kansainvälisen kaupan verkkoon.

Verkostoja hallitsevia tarkempia lakeja tutkitaan parhaillaan. Internetin tutkimus on siinä mielessä edelleen avainasemassa.¹⁷ Historiatieteessäkin on hyvä seurata, mitä tapahtuu, ja arvioida, kuinka uusia teorioita voitaisiin mahdollisesti soveltaa historian-tutkimukseen.

Rohkenen kuitenkin jo tässä vaiheessa yrittää soveltaa sitä hieman yksityiskohtaisemmin historialliseen kuvattututkimukseen. Ensinnäkin kuvaa jostakin asiasta kuten esimerkiksi kulttuurista tai maasta voidaan pitää verkkona, joka muodostuu solmuista. Solmut ovat kuvan eri piirteitä. Niiden välillä on linkkejä. Ne solmut, joihin tulee eniten linkkejä aktivoituvat. Aktivoitumisen aiheuttavat esimerkiksi vallitseva maailmantilanne ja siihen liittyvät vaikkapa poliittiset ja taloudelliset edut. Näyttää siltä kuin aktivoituneissa solmuissa palaisi valo, min-

9. Timo Paukku 'Verkostoista linkeihin ja napakeskuksiin', *Helsingin Sanomat* 5.10.2002.

10. Albert-László Barabási, 'Linkit. Verkostojen uusi teoria', *Terra Cognita* 2002, 12.

11. Barabási (2002) 13.

12. Barabási (2002) 184.

13. Barabási (2002) 211.

14. Barabási (2002) 109.

15. Barabási (2002) 109.

16. Barabási (2002) 162–163.

17. Barabási 187.

kä takia himmeämmät solmut jäävät taka-alalle. Näin ollen mentaalinen näkyvä kuva muodostuu näistä aktivoituneista solmuista.

Sen jälkeen saattaa tapahtua jokin merkittävä yhtäkkinen tapahtuma tai kumuloituva tapahtumien sarja. Se aiheuttaa joihinkin aktiivisiin solmuihin ylimääräistä, kuvan tapauksessa vastakkaista kuormitusta niin, että se ylittää niiden kantokyvyn. Tällöin ne saattavat sammua tai yrittävät jakaa kuormitusta naapuri solmuille, esimerkiksi sellaisille, jotka ovat olleet varsin passiivisessa tilassa. Tätä kutsutaan verkostojen teoriassa kaskadihäiriöksi. Tällaista saattaa tapahtua esimerkiksi internetissä. Kaskadi on vesiputousta muistuttava tapahtuma.¹⁸ Tuloksena on joidenkin aikaisempien solmujen himmeneminen ja toisten kirkastuminen, jolloin myös mentaalinen kuva näyttää uudelta. Kuitenkin myöhemmin saattaa taas tulla uusia esimerkiksi erilaisista eduista

johtuvia paineita, jolloin ehkä palataan takaisin aikaisempaan kuvaan tai johonkin uuteen kombinaatioon. Tällaista yksinkertaista verkkomallia voidaan soveltaa asioiden konkretisoimiseksi mielestäni moneen muuhunkin ilmiöön. Esimerkiksi tutkittaessa vaikkapa ulkopoliittista päätöksentekoa jne.

Näin ollen voidaan johtopäätöksenä sanoa, että globalisaatio ja siihen liittyvä verkottuminen saattaa avata uusia näkymiä ja haasteita historian tutkimukselle. Kun globalisaatio merkitsee keskinäisen riippuvuuden lisääntymistä, niin uusi verkostojen teoria näyttäisi merkitsevän myös historiatieteen globalisoitumista eli sen riippuvuuden lisääntymistä muista tieteistä. Samassa mielessä voitaisiin vielä viitata biologisiin, elämän säilymistä tukeviin ilmiöihin, joita myös olisi mahdollista soveltaa analysoitaessa historiallisten tapahtumien syitä. ■

18. Barabási 120.